

DIJALOG MEĐU OBJAVLJENIM RELIGIJAMA

Ahmet ALIBAŠIĆ

Sažetak

Ovaj tekst polazi od pretpostavke da je za uspješan međuvjerski dijalog važno jasno definirati njegov sadržaj, te odvojiti teške teološke rasprave o spasenju od onih o društvenom pluralizmu. U tekstu se dijalog defini- ra kao oblik komunikacije koji ima za cilj kroz razgovor i akciju poboljšati razumijevanje i izgraditi mostove saradnje među pripadnicima različitih religija zarad mirnog suživota u toleranciji i uzajamnom poštivanju. Potom se identificiraju njegovi ključni elementi (civilizirana komunikacija, pluralitet uvjerenja, međusobno upoznavanje, život u miru, uzajamno poštovanje i tolerancija te saradnja u dobru) i pokušava pronaći uporište za svaki od njih u islamskim izvorima i „Platformi Islamske zajednice u BiH za dijalog“. Na kraju se donose brojni primjeri saradnje Božijeg Poslanika Muhammeda, a.s., sa nemuslimanima.

Ključne riječi: međureligijski dijalog, nemuslimani, *ehlu 'l-kitab*, pluralizam, tolerancija, mir, Platforma IZ u BiH za dijalog

U Kur'anu je vjera najvažnija ljudska priča. Iz kur'anske perspektive svijeta, čovjek je prije svega duhovno, vjersko biće. Vjerom i kroz vjeru čovjek se uzdiže i unižava na božanskoj skali vrijednosti. Odnos prema Stvoritelju, a preko Njega onda prema roditeljima, sebi, porodici, drugim ljudima, i svim ostalim živim i neživim Božijim stvorenjima, ključno je mjerilo ljudske vrijednosti. Vjera je put spasenja za čovjeka, ali na tom putu su ujedno moguća i najveća posrnaća i zastranjenja, čemu je historija veliki svjedok. U borbi da bude dobar protiv čovjeka su šejtan, njegove strasti i, nerijetko, drugi ljudi.

Da bi mu pomogao da se snađe i uspije, Bog je čovjeku obećao pomoć u vidu objavljenih uputa i poslao mu 124 hiljade svojih izaslanika. Oni su rijetko u potpunosti uspijevali. Jedna od tih rijetko uspješnih poslaničkih priča je ona Junusa, a.s. (10: 98). S druge strane, bilo je poslanika koji nisu uspjeli pridobiti ni jednu osobu za svoju misiju. Štaviše, i kad su Božiji poslanici uspijevali u početku, poruka monoteizma koju su donosili vremenom se iskrivljavala. Velika većina muslimana vjeruje da je Muhammed sin Abdullahov (570-610), a.s., posljednji Božiji poslanik ljudima, a Kur'an Njegova posljednja objava. Kur'an je poslan nakon što su sve prethodne Božije poruke ljudima izmijenjene uprkos travgovima istine i mudrosti u njihovim zapisanim verzijama koje su do nas doprle. Većina muslimana također vjeruje da je put spasenja jedino u vjeri u Boga, poslanika Muhammeda a.s., Kur'an i Sud nakon smrti. Po nekima je i sama sumnja da je ovo jedini put spasenja već nevjera. Ovo, istina, nije i jedina muslimanska pozicija, ali sigurno jeste dominantna. I zaista uobičajeno/tradicionalno čitanje Kur'ana i Sunneta nudi dokaza na pretek u potporu ovom stajalištu. Ovdje nije mjesto da ih sve iznosimo.

Ovo se stajalište često naziva teološkim apsolutizmom, koji, usput govoreći, nikako nije svojstven samo muslimanima. Većina tradicionalnih pripadnika drugih vjerskih zajednica ga zapravo dijeli, svako iz svoje vjere, dakako. Ta se pozicija da sumirati ovako: samo pripadnici moje vjerske tradicije imaju šansu za spasenje; svi ostali su prezreni grješnici i bezbožnici, osuđeni na vječni pakao u ovoj ili onoj verziji. Iako i sama ova pozicija može biti problematična, ona postaje vrlo nezahvalnom

kada dobije svoj negativan ovozemaljski epilog - kad kulminira u društveni apsolutizam ili ekskluzivizam. Naime, neki zastupnici ovog stajališta idu dalje pa razmišljaju: Kao takvi (grješni i nevjerni), sljedbenici drugih vjera ne zaslužuju naš respekt ni na ovom svijetu. Njihova prava na život, imovinu, slobodu, itd. nisu sveta kao ona mojih suvjernika. Nije nimalo teško dokučiti da je ovakva pozicija bila nekako održiva u svijetu izolovanih ili dominantnih vjerskih zajednica, odnosno da je izvor brojnih problema i sukoba u pluralnom, globaliziranom svijetu. U sadejstvu s drugim isključivim ideologijama, poput etničkog nacionalizma, antisemitizma, pa i fašizma i nacizma, ona može dovesti i dovodi do brojnih sukoba sa tragičnim posljedicama u našem pluralnom svijetu. U takvom ozračju reinterpretacija naslijeđenih tumačenja, rad na boljem međusobnom razumijevanju i izgradnji mostova između različitih vjerskih zajednica nameću se kao prioritet prvog reda. Jer, kako je neko već primijetio, za opstanak našeg svijeta, mir među religijama nije dostatan, ali jeste neophodan.

I dok se radikalno nove interpretacije i tumačenja starih konceptata i učenja, u smislu religijskog inkluzivizma ili pluralizma koji svima navješćuju spasenje, čine najatraktivnijom alternativom, takav pristup nije uvijek realan. Za mnoge tradicionalne vjernike takve korjenite promjene zadiru u sržna doktrinarna pitanja njihove vjere i kao takva predstavljaju izdaju tradicije, ili, u najmanju ruku, nisu uvijek uvjerljiva. Nadalje, ona izazivaju fundamentalističke reakcije, a ujedno su - za urgentnu potrebu čovječanstva za mirom - prespore, jer stara uvjerenja ne (od)umiru od starosti. U takvoj situaciji nama se čini posebno važnim naglasiti tezu da, bar kada je islam u pitanju, blagi teološki apsolutizam, koji ne uznemirava savjest tradicionalnog vjernika, odnosno ne izaziva osjećaj izdaje vlastite tradicije u njemu, može koegzistirati s društvenim inkluzivizmom koji će čovječanstvu garantirati život u miru i uzajamnom poštivanju razlika. A upravo to, tj. ovozemaljsko izbavljenje iz ponora mržnje, sukoba, nasilja, i ratova, a ne

Ma koliko se rasprave o spasenju činile važnim, koristi od pomaka u tim raspravama obično su višestruko manje od reakcije koju oni izazivaju među tradicionalnim vjernicima. Zbog toga je preporučeno odvajanje reinterpretacije vjerske tradicije, koja može potrajati decenijama, od razgovora o suživotu u miru i uzajamnom poštivanju na ovome svijetu.

onosvjetska sudbina, jeste naš primarni interes kad razgovaramo jedni s drugima. Odgovore na pitanja u vezi s onosvjetskom sudbinom mi tražimo unutar svojih vjera i u dijalogu sa svojim vjerskim autoritetima i svetim knjigama. Mnoge od nas živo interesira šta naše komšije drugih vjerskih uvjerenja misle o našim ovozemaljskim pravima. Mnogo manje ili skoro nikako nas ne zanimaju njihova uvjerenja o tome šta će biti s nama kad napustimo ovaj svijet ukoliko nju/njega to što vjeruje neće potaknuti da nam uskratiti naša ovozemaljska prava i slobode. Iz tog razloga, ma koliko se rasprave o spasenju, o tome ko je *kafir*, ko će u džennet a ko u džehennem i sl., činile važnim, smatram da njihov značaj za upravljanje multireligijskim društvima ne treba

Međureligijski dijalog je oblik komunikacije koji ima za cilj, kroz razgovor i akciju, poboljšati razumijevanje i izgraditi mostove saradnje među pripadnicima različitih religija zarad mirnog suživota u toleranciji i uzajamnom poštivanju.

preuveličavati. Koristi od pomaka u tim raspravama obično su višestruko manje od reakcije koju oni izazivaju među tradicionalnim vjernicima i sumnji u dijalog koje podstiču. Zbog toga bih zagovarao odvajanje te rasprave i reinterpretacije vjerske

tradicije, koja može potrajati decenijama, pa i stoljećima, od razgovora o suživotu u miru i uzajamnom poštivanju na ovome svijetu, jer nema razloga da sebi otežavamo ionako zahtjevan zadatak. Tvrdimo da je u slučaju islama to moguće i to ćemo pokušati dokazati na narednim stranicama. No prije toga valja nam se upoznati s pojmom dijaloga i načinom na koji ga shvatamo za potrebe ovoga rada.

Međureligijski dijalog - neshvaćena ideja

Međureligijski dijalog je relativno nova ideja i pokret. Ne ulazeći u detaljne rasprave, možemo slobodno reći da međureligijski dijalog nije nikako stariji od jednog stoljeća, dok se intenzivno odvija tek nekih pedesetak godina. Intenziviran je nekako s pristajanjem jedne od najvećih i sigurno najbolje organizirane vjerske zajednice na svijetu uz ideju dijaloga - Rimokatoličke crkve nakon Drugog vaticanskog koncila 1960-ih. Pokret međureligijskog dijaloga je dobio na zamahu uprkos skepticizmu i protivljenju mnogih, uključujući brojne evangeliste, konzervativne katolike i muslimane,

fundamentaliste i druge.¹ Danas mnogi muslimani učestvuju u međureligijskim aktivnostima, ali ima i onih među njima koji su rezervirani pa i protiv međureligijskog dijaloga. U većini slučajeva se ispostavi da su protiv zbog nesporazuma oko naravi i ciljeva međureligijskog dijaloga. Mnogi od njih zapravo strahuju da je međureligijski dijalog još jedna kršćansko-jevrejska podvala koja je usmjerena protiv jedine prave vjere islama. Zbog toga je važno ovdje naznačiti šta međureligijski dijalog jeste, a šta nije.

Razumljivo je da ne postoji jedno shvaćanje međureligijskog dijaloga i njegovih ciljeva, ali vjerujem da izražavamo poimanje mnogih aktivnih učesnika u njemu kada ga definiramo kao *oblik komunikacije koji ima za cilj, kroz razgovor i akciju, poboljšati razumijevanje i izgraditi mostove saradnje među pripadnicima različitih religija zarad mirnog suživota u toleranciji i uzajamnom poštivanju*. Cilj, dakle, nije brisanje razlika u mišljenju i uvjerenjima, već da se te razlike razumiju i prihvate kao takve. Respekt i pozitivan angažman ne znače da su razlike u doktrini i interpretaciji nevažne. To samo znači da se o tim razlikama treba razgovarati u slobodnom i otvorenom razgovoru. Dijalogizirati znači razumijevati i učiti o drugima, a ne pobjeđivati ih ili ušutkivati.² Platforma IZ u BiH za dijalog u ovom smislu kaže: „U međuvjerskom dijalogu moraju se poštivati prava drugih, izbjegavati negativan govor o drugima i afirmirati vrijednosti tolerancije i prakse komšijskog suživota u BiH“.

Međureligijski dijalog nema za cilj da objedini sve religije ili od njih napravi jednu građansku religiju sa zajedničkim uvjerenjima, ritualima i molitvenikom. IZ u BiH je u svojoj platformi za dijalog jasno izrazila rezervu prema zajedničkim molitvama i u tome nije usamljena. U njoj se kaže: „IZ smatra da ... ne treba organizirati zajedničke molitve pripadnika različitih religija, s obzirom da su ta pitanja doktrinarnog i obredoslovnog, a ne znanstvenog ili dijaloškog

¹ Više o historiji međureligijskog dijaloga vidi u: Muhammad Shafiq i Mohammed Abu-Nimer, *Interfaith Dialogue: A Guide for Muslims*, Washington, IIIT, 2007, 3-6; Eric J. Sharpe, „Dialogue of religions“, Mircea Eliade, ed., *The Encyclopedia of Religion*, New York: Macmillan, 1987, vol. 4: 344-48.

² Shafiq i Abu-Nimer, viii-ix, v, 1.

karaktera“. Međureligijski dijalog također nije da'wa, odnosno misija. On ne eliminira misiju, ali je i ne zamjenjuje. On može, ali i ne mora stvoriti uvjete za da'wu. Međureligijski dijalog također nije niti smije biti polemička, logička ili teološka debata koja za cilj ima pobijediti neistomišljenika u nadmetanju.

Polemike su legitime, ali one nisu dijalog, već nešto drugo. Međureligijski dijalog nije ni ekumenizam, odnosno unutar-kršćanski dijalog, ali on može potaći muslimane na unutar-muslimanski dijalog po uzoru na onaj među kršćanima, koji su uglavnom naučili kako da se dostojanstveno nose sa svojim razlikama. Ovakvo shvaćen međureligijski dijalog, dakle, nije rješenje za sve svjetske, pa ni bosanske, probleme, ali jeste važan i nužan pokret za očuvanje mira i društvene kohezije.³

Koristi od ovakvog dijaloga su mnogostruke, posebno kad su u pitanju zaštita prava manjina, dekonstrukcija negativnih stereotipa i pogrešnih predstava, te prevencija vjerskog radikalizma. Za promjenu odnosa Evrope i Amerike prema Jevrejima nakon Drugog svjetskog rata ima mnogo razloga, a aktivno učešće Jevreja u međureligijskom dijalogu je svakako jedan od njih.⁴ Dijalog nas također može potaći da bolje razumijemo i obrazložimo vlastita uvjerenja. Utoliko su pitanja koja nam postavljaju sugovornici u dijalogu najbolji poklon koji možemo od njih dobiti.

Elementi međureligijskog dijaloga i islam

Vidjeli smo da su glavni elementi definicije dijaloga: civilizirana komunikacija, pluralitet uvjerenja, međusobno upoznavanje, život u miru, uzajamno poštovanje i tolerancija, te saradnja u dobru. Kratko ćemo se osvrnuti na kur'anski tretman svakog od ovih elemenata. Višestruki kur'anski pozivi na civilizirano komuniciranje s pripadnicima drugih vjera su dobro poznati, a navest ćemo samo jedan: „*Na put Gospodara svoga mudro i lijepim savjetom pozivaj i s njima ne najljepši način raspravljaj!*“ (16: 125).

Ukratko, lijepa riječ je obaveza muslimana prema svima, uključujući nemuslimane.

Polazna pretpostavka dijaloga je uvjerenje da su različitost i mnoštvo duhovnih puteva do istine božanskoga porijekla.⁵ Učenje o drugima i njihovoj jedinstvenosti kao izrazu Božije volje je u centru dijaloga. Takvo shvatanje nije strano islamu. Islam priznaje pluralitet religija i poziva muslimane da poštuju tu činjenicu koju Kur'an predstavlja kao volju Božiju koju nije dopušteno silom mijenjati: „*A da je tvoj Gospodar htio uistinu bi svi koji su na Zemlji vjernici bili. Pa zar da ti ljude prisiljavaš da vjernici budu!?*“ (10: 99. Vidi i 5: 48). Platforma IZ u BiH za dijalog u svom prvom paragrafu konstatira: „Polazeći od konstitutivne i interpretativne tradicije, muslimani u svojoj vjeri i praksi od vremena Poslanika, a.s., do danas priznaju prava drugima na slobodno vjerovanje i manifestiranje vjere. To pravo im je dao Uzvišeni Bog, jedno je od zaštićenih vrijednosti u šerijatu, a primjenjivano je ovisno o društvenim i historijskim okolnostima u kojima su muslimani živjeli s drugima. Islamska zajednica (u daljnjem tekstu: IZ) se zalaže da se pravo na slobodno vjerovanje i manifestiranje religije jednako poštuje na cijelome teritoriju BiH.“

Upoznavanje, (spo)razumijevanje i izgradnja odnosa (*te'aruf*) su u Kur'anu navedeni kao razlog podjele čovječanstva na narode i plemena: „*O, ljudi, Mi vas od jednog čovjeka i jedne žene stvaramo i na narode i plemena vas dijelimo da biste se poznali. Najugledniji kod Allaha je onaj koji Ga se najviše boji ...*“ (49: 13). Međureligijske obrazovne aktivnosti, međureligijski obroci i saradnja na socijalnim programima imaju za cilj i upoznavanje i izgradnju odnosa. Ponovo ću citirati Platformu IZ za dijalog: „IZ se zalaže da se u obrazovnom sistemu vjerskih škola i fakulteta, ali i u udžbenicima javnih škola (u predmetima koji su prikladni za to) uvrste programi o tradicionalnim vjerama, vjerskim zajednicama i crkvama u BiH, koje bi napisali predstavnici svake zajednice, te na taj način dali punu informaciju svim učenicima i studentima u BiH o toj važnoj temi. IZ se zalaže da se povremeno u nastavi na fakultetima angažiraju profesori koji bi predstavili učenje svoje vjere, zajednice ili crkve o doktrinarnim pitanjima i pitanjima drugih u vlastitoj vjeri i praksi“.

Kada govorimo o miru kao cilju međureligijskog dijaloga, podsjetimo da je

³ Više u Shafiq i Abu-Nimer, 1-3.

⁴ Shafiq i Abu-Nimer, 17.

⁵ Shafiq i Abu-Nimer, 42.

poslanička misija bila primarno mirotvorna i da je nastojala da donese mir u ljude, i među ljude. Poslanik Muhammed je bio graditelj mira u Mekki i prije poslanstva, a posebno nakon poslanstva. Medina ga je prihvatila prije svega kao mirotvorca, a samo jedan njen dio kao vjerovjesnika. Kad god je imao priliku potpisivao je mirovne sporazume, pa i kad su se svi njegovi drugovi protivili, kao što je bio slučaj na Hudejbiji. Jer, ako su i u pravu muslimani koji vjeruju da je zadatak muslimana da sav svijet pozovu u islam, jasno je da se riječ Božija mora širiti samo milom, a ne silom, i da pod tim uvjetom može uspjeti samo u miru i ljubavi, a nikako u atmosferi straha, nepovjerenja i nasilja. Zato je Poslanik a.s. i govorio svojim drugovima da ne priželjkuju rat. Mirenje, rješavanje sukoba i obnova odnosa (*islah* i *sulh*) blisko su vezani za dijaloško nastojanje da se živi u miru i dobrim odnosima, te da se prevaziđu rasni, etnički i drugi nesporazumi. I to je jedna od čestih kur'anskih tema: „*Nema nikakva dobra u mnogim njihovim tajnim razgovorima, osim kada traže da se milostinja udjeljuje ili da se dobra djela čine ili da se uspostavlja sloga među ljudima. A ko to čini iz želje da Allahovu naklonost stekne Mi ćemo mu, sigurno, veliku nagradu dati.*“ (4: 114).

Platforma IZ u BiH po tom pitanju kaže: „IZ BiH se zalaže za mir u svijetu i rješavanje svih sporova među državama mirnim putem. Polazeći od islamskog stava da svi ljudi čine jednu zajednicu, IZ odlučno osuđuje svaku agresiju, hegemoniju i iskorištavanje siromašnih od strane moćnih“.

Nadalje, ako govorimo o poštivanju tuđih uvjerenja, brojni kur'anski tekstovi i poslanički postupci jasan su poziv u tom pravcu. Kur'an, po principu reciprociteta, zabranjuje vrijeđanje vjerskih svetinja nemuslimana: „*Ne grđite one kojima se oni, pored Allaha, klanjaju, da ne bi i oni nepravedno i ne misleći šta govore Allaha grđili. – Kao i ovima, tako smo svakom narodu lijepim postupke njihove predstavljali. Oni će se, na kraju, Gospodaru svome vratiti, pa će ih On o onom što su radili obavijestiti*“ (6: 108). U istom duhu Platforma IZ zagovara sljedeće: „IZ smatra da svaka zajednica i crkva mora osuditi i sankcionirati pojedince ili skupine iz svojih redova koji šire vjersku mržnju, negativno govore i omalovažavaju vjerovanja drugih ili potiču netoleranciju i netrpeljivost prema pripadnicima drugih vjera ili uvjerenja“. Sve bogomolje

predmet su Božanske brige i zaštite preko ljudi: „...*A da Allah ne suzbija neke ljude drugima, do temelja bi bili porušeni manastiri, i crkve, i havre, a i džamije u kojima se mnogo spominje Allahovo ime*“ (22: 40). Kur'an i Poslanik a.s. za nemuslimane uglavnom imaju razumijevanje, samilost i brigu. Radi ilustracije, Poslanik je molio za nevjernike (Omera i Ebu Džehla, stanovnike Taifa, Mekku pogođenu sušom) i ustajao na noge sahrani Jevrejke. Zbog brige za sudbinu onih koji se nisu odazivali padao je u teško stanje, pa ga dragi Bog pita: „*Pa zar ćeš ti za njima od tuge svisnuti, ako oni u govor ovaj neće da povjeruju?*“ (18: 6). Kad Kur'an govori o debati s upornim nemuslimanima, na kraju od njih samo traži da posvjedoče da su muslimani (3: 64). Njima pripada njihova vjera, a muslimanima islam: „*A vama – vaša vjera, a meni – moja!*“ (109: 6).

Kur'an upućuje otvoren poziv svima na saradnju (*te'avun*) u dobro: „...*I neka vas mržnja koju prema nekim ljudima nosite, zato što su vam spriječili pristup Časnom hramu, nikako ne navede da ih napadnete! Jedni drugima pomažite u dobročinstvu i čestitosti, a ne sudjelujte u grijehu i neprijateljstvu; i bojte se Allaha, jer Allah strašno kažnjava*“ (5: 2). U ovom duhu je Poslanik Muhammed još prije nego je primio prvu objavu učestvovao u *Viteškom savezu (Hilfu-l-fudul)*, čiji je cilj bila zaštita obespravljenih, da bi godinama nakon toga svojim drugovima s ponosom govorio o tom svom iskustvu i spremnosti da se ponovo odazove na sličnu inicijativu. Štaviše, Bog očekuje od nas da nas razlika u vjerovanju potakne da se natječemo u dobro (*istebiku 'l-hajrat*), a ne ubijanju i zlu: „...*A da je Allah htio, On bi vas sljedbenicima jedne vjere učinio, ali On hoće da vas iskuša u onome što vam propisuje, zato se natječite ko će više dobra učiniti; Allahu ćete se svi vratiti, pa će vas On o onome u čemu ste se razilazili obavijestiti*“ (5: 48). To nam valja činiti na način na koji pripadnost različitim nacijama motivira olimpijce i druge sportiste da postiču izvanredne sportske rezultate. Vjerska različitost je test koji trebamo proći. Pomalo začuđujuće, dragi Bog kaže da nam je naša različita vjerovanja 'uljepšao' kako bismo u njihovo ime činili što više dobra! Ne znam kako je iskustvo čitalaca, ali najveći duhovni naboj ja sam imao kad sam živio u neislamskom okruženju Jugoslovenske narodne armije. Bio mi je to dodatni poticaj da svjedočim svoju vjeru u okruženju ateizma.

Dakako, treba načiniti koncesiju skepticima: dijalog nije nimalo lahak proces. Postoje ljudi koji nisu dobronamjerni, ali ih, hvala Bogu, nema mnogo. Za one drugačije raspoložene postoje drugi mehanizmi interakcije kao što su pregovori, debate, zanemarivanje i izbjegavanje.⁶ Kur'an vjernike usmjerava: „I sa sljedbenicima Knjige raspravljajte na najljepši način, - ne i sa onima među njima koji su nepravedni -, i recite: „Mi vjerujemo u ono što se objavljuje nama, a naš Bog i vaš Bog jeste – jedan, i mi se Njemu pokoravamo.“ (29: 46). Dijalog je aktivnost koja ima smisla samo među jednakim partnerima; jednakim i po iskrenim namjerama. Jer za dijalog i mir je potrebno dvoje. Platforma IZ u BiH o tome kaže sljedeće: „IZ nije spremna voditi dijalog sa zajednicama i pojedincima koji vrijeđaju i omalovažavaju islamsko učenje.“ Ovaj stav u skladu je sa kur'anskim uputama u tom smislu: „Kada vidiš one koji se riječima Našim rugaju, nek' si daleko od njih sve dok na drugi razgovor ne pređu. A ako te šejtan navede da zaboraviš, onda ne sjedi više s nevjernicima kad se opomene sjetiš“ (6: 68) ili „On vam je već u Knjizi objavio: kad čujete da Allahove riječi poriču i da im se izruguju, ne sjedite s onima koji to čine dok ne stupe u drugi razgovor, inače, bit ćete kao i oni. Allah će sigurno zajedno sastaviti u Džehennemu licemjere i nevjernike“ (4: 14). Svakako da je pogrešno razumjeti da ovi ajeti osuđuju međureligijski dijalog kako smo ga definirali, jer je jasno da bilo koje izrugivanje bilo kojih vjerskih svetinja nije u duhu dijaloga kako smo ga opisali. Dalje se u Platformi kaže: „Islamska zajednica u svom odnosu prema pripadnicima drugih vjerskih zajednica slijedi kur'ansku uputu o životu u miru, pravdi i dobru sa svim ljudima dobre volje: „Allah vam ne zabranjuje da činite dobro i da budete pravedni prema onima koji ne ratuju protiv vas zbog vjere i koji vas iz zavičaja vašega ne izgone. Allah zaista voli one koji su pravični. On vam zabranjuje da prijateljujete s onima koji ratuju protiv vas zbog vjere i koji vas iz zavičaja vašeg izgone i koji pomažu da budete prognani. Oni koji s njima prijateljuju sami sebi nepravdu čine.“ (Kur'an, Mumtehine, 8). Ovo je centralni kur'anski stav o pitanju mjesta drugoga u islamu. Komentarišući značenje riječi “da dobro činite”, uticajni malikijski pravnik Šihabuddin El-Qarafi je nabrojao slijedeće: “Blagost prema slabome od njih, i udovoljavanje potrebi siromašnog od njih, i hranjenje njihovog gladnog, i odijevanje

⁶ Kur'an, 25: 63.

njihovog nagog, i blagost u govoru s njima – iz obzira i milosti prema njima, a ne zbog straha ili poniženja ... - i molitva Bogu da ih uputi, i da ih učini od sretnih, i da ih savjetujemo u svim poslovima, vjerskim i ovosvjetskim, i da ih ne ogovaramo, i da čuvamo njihovu imovinu, i porodicu i čast, i sva njihova prava i interese, i da im pomognemo da isprave učinjenu im nepravdu, i da ostvare sva svoja prava...”⁷ Ključno je, prema tome, ne pasti u iskušenje da se vjerske zajednice i njihovo ponašanje generalizira. Kur'an, na primjer, osuđuje neke kršćane, ali i hvali druge: „Vi ste narod najbolji od svih koji se ikada pojavio: tražite da se čine dobra djela, a od nevaljalih odvrćate, i u Allaha vjerujete. A kad bi sljedbenici Knjige ispravno vjerovali, bilo bi bolje za njih; ima ih i pravih vjernika, ali većinom su nevjernici“ (3:110). Dalje, Kur'an u dva za tradicionalne vjernike pomalo iznenađujuća ajeta ostavlja vrata spasenja otvorena za druge kršćane, Jevreje i Sabijce: „One koji su vjerovali, pa i one koji su bili Jevreji, kršćani, i Sabijci – one koji su u Allaha i u onaj svijet vjerovali i dobra djela činili – doista čeka nagrada od Gospodara njihova; ničega se oni neće bojati i ni za čim neće tugovati!“ (2: 62). Zbog svega je važno da kroz obrazovanje i obuku stičemo i sposobnost za vođenje dijaloga, tzv. dijalošku kompetentnost.

Postoje ljudi koji nisu dobronamjerni. Za one drugačije raspoložene postoje drugi mehanizmi interakcije kao što su pregovori, debate, zanemarivanje i izbjegavanje.

Centralni kur'anski ajet o temi odnosa prema nemuslimanima je: „Allah vam ne zabranjuje da činite dobro i da budete pravedni prema onima koji ne ratuju protiv vas zbog vjere i koji vas iz zavičaja vašega ne izgone. Allah zaista voli one koji su pravični. On vam zabranjuje da prijateljujete s onima koji ratuju protiv vas zbog vjere i koji vas iz zavičaja vašeg izgone i koji pomažu da budete prognani. Oni koji s njima prijateljuju sami sebi nepravdu čine.

Mnogi muslimani su otvoreni protivnici dijaloga zbog načina na koji razumijevaju određene islamske tekstove. Tako će se neki od njih pozvati na kur'anski ajet: „Ni Jevreji, ni kršćani neće biti tobom zadovoljni sve dok ne prihvatiš vjeru njihovu. ...“ (2: 120). Jasno je, međutim, da ovaj ajet ne zabranjuje dijalog već da govori o potpunom zadovoljstvu. A ako je o tome riječ onda se isto tako može reći da ni muslimani neće biti potpuno zadovoljni s ne-

⁷ El-Qarafi, *El-Furuq*, 3: 15 u Jusuf El-Karadavi, *Gajru 'l-muslimin fi 'l-mudžteme'i 'l-islami* (Bejrut: Muessesetu 'r-risale, 1985), 38.

muslimanima dok ne prime islam. Ali mi ovdje ne tragamo za potpunim zadovoljstvom, već za suživotom u miru i toleranciji. Mnogo je i drugih primjera selektivnog citiranja Kur'ana i poslaničke tradicije. Zato je važno ponovo naglasiti da Kur'an kao jedinstvena knjiga ima i jedinstvenu strukturu. U njoj se često jedne uz druge nalaze ratne upute i opće ustavne odredbe. Otuda je potreba za tematskim pristupom islamskim izvorima još naglašenija. Nažalost, selektivan pristup je mnogo lakši i često uspješniji u uvjeravanju ljudi sklonih doslovnom i izolovanom shvatanju tekstova, ali i pridobijanju pažnje javnosti i medija. Kada kažete „mir i suživot“, jedva vas iko čuje. Kad kažete „mrzi i ubij“, imate šanse da se pojavite u udarnim vijestima.⁸

Poslanik, a.s., je sa Jevrejima, a ne sa svojim politeističkim Arapima sklopio građanski savez kojim se obavezao na uzajamnu odbranu zajedničkog grada, a tu novu jevrejsko-muslimansku zajednicu nazvao je jednim ummetom – zasebnom zajednicom mimo drugih ljudi.

„Baštinici Knjige“

Ovo nas dovodi do jedne zasebne grupe nemuslimana u kontekstu govora o dijalogu. Naime, posebno mjesto među nemuslimanima u Kur'anu zauzimaju Jevreji i kršćani, koji uz muslimane čine „zajednicu baštinka Knjige“ (ehlu 'l-kitab), jer

zajednički baštine monoteizam i dekalog (3: 64). Kur'an snažno naglašava ovu činjenicu da je islam nastavak ibrahimovske/abrahamovske vjere: „On vam propisuje u vjeri isto ono što je propisano Nuhu i ono što objavljujemo tebi, i ono što smo naredili Ibrahimu i Musau i Isau: „Pravu vjeru ispovijedajte i u tome se ne podvajajte!...“ (42: 13) ili „Poslije smo tebi objavili: „Slijedi vjeru Ibrahimovu, vjeru pravu, on nije Allahu druge smatrao ravnim!“ (16: 123). Ovu posebnost naglašava i Platforma IZ u BiH: „IZ je otvorena za vjerski dijalog napose sa predstavnicima monoteističkih religija: kršćanstvom (kršćanskim denominacijama: pravoslavnom, katoličkom i protestantskom) i judaizmom“. Kur'an govori o moralnim posrtajima prethodnih zajednica vjernika, kao i o onim Muhammedove zajednice, ali i hrabri muslimane kazujući im pozitivne primjere iz vjerske povijesti Jevreja i ranih kršćana.⁹ Samo

⁸ Za raspravu o još nekim različito tumačenim ajetima Kur'ana vidi: Tariq Ramadan, *Evro-američki muslimani i budućnost islama*, Sarajevo, Udruženje ilmije IZ u BiH, 2007, 256-61.

⁹ Snažnom vjerom Taluta / Saula i onih koji su stali

Jevreje i kršćane Kur'an izravno poziva na okupljanje oko zajedničke riječi i akcije: „Reci: „O sljedbenici Knjige, dođite da se okupimo oko jedne riječi i nama i vama zajedničke: da se nikome osim Allahu ne klanjamo, da nikoga Njemu ravnim ne smatramo i da jedni druge, pored Allaha, bogovima ne držimo!“ Pa ako oni ne pristanu, vi recite: „Budite svjedoci da smo mi muslimani!“ (3: 64). Poslanik je, kako ćemo vidjeti, žalio zbog poraza bizantijskih kršćana od strane zoroastrejskih Perzijanaca (30: 1-6), a kad je muslimanima bilo najteže, naklonost im je pokazao kršćanin. Sa Jevrejima, ali ne i sa svojim politeističkim Arapima, sklopio je građanski savez kojim se obavezao na uzajamnu odbranu zajedničkog grada, a tu novu jevrejsko-muslimansku zajednicu nazvao je jednim ummetom – zasebnom zajednicom mimo drugih ljudi. Muslimanima je dozvoljena hrana koju pripreme Jevreji i kršćani, a dopušteno im je u principu i da se žene sa pobožnim kršćankama i Jevrejkama: „Od sada vam se dozvoljavaju sva lijepa jela; i dozvoljavaju vam se jela onih kojima je data Knjiga, i vaša jela su njima dozvoljena; i čestite vjernice su vam dozvoljene, i čestite kćeri onih kojima je data Knjiga prije vas, kad im vjenčane darove njihove dadete s namjerom da se njima oženite, a ne da s njima blud činite i da ih za priležnice uzimate“ (5: 5). Mnogi muslimani na Zapadu i danas jedu jevrejsku košer hranu kad nema one koja je halal certificirana. Ovo svakako ima veze s tradicijom poštivanja i zaštite onoga ko jede vašu hranu.¹⁰

Nemuslimani u životu Poslanika Muhammeda, Boga blagoslovio

Dozvolite mi sada da podsjetim na praktičnu islamsku privrženost suživotu i međureligijskom uvažavanju i saradnji kroz primjere iz života Poslanika Muhammeda. Činim to, jer, nažalost, mnogo češće slušamo o sukobima među religijama nego o njihovoj saradnji; jer svakodnevno izvještavanje o nasilju u ime islama i muslimana i u vezi s njima nesumn-

uz njega (2: 249); skupinom istrajnih kršćana koji su izdržali svu torturu surovih agresora (85: 1-11); i predanost ranih kršćana etici samilosti koju je donio Isus / Isa a.s. (61: 14). Vidi Shafiq i Abu-Nimer, iv.

¹⁰ Mnoge norme razvijene za odnos prema jevrejima i kršćanima bile su kasnije proširene na hinduiste, budiste i ostale vjerske skupine s kojima su muslimani došli u dodir. To se, međutim, nije desilo za propise o hrani i ženidbi.

jivo utiče na sve nas i na predstavu koja se stvara o islamu. Na isti način huškačka retorika u vezi s multietničkom i multireligijskom naravi ove zemlje dovela je mnoge u poziciju da sumnjaju u mogućnost suživota ovdje. Gotovo nas je ta retorika uvjerila u svoju istinitost uprkos činjenici da se suživot u ovoj zemlji stoljećima odvijao spontano, a da su ljudi i zajednice ovdje posljednjih decenija razdvajani nasilu. Stoga, želim podsjetiti ovaj cijenjeni skup na neke primjere međuvjerske saradnje Poslanika Muhammeda, mir Božiji neka je na njega, i tako osnažiti vjeru u svima nama u saradnju i suživot.

Prema islamskim historijskim izvorima kad je dragi Bog izabrao Muhammeda za Svo- ga poslanika ljudima, on to nije nimalo lahko podnio. Preplašio se i zbunio.

Nakon transformirajućeg susreta s me- lekom Džebrailom /anđelom Gabrielom/, na- kratko je posumnjao u svoj razbor. U tim teškim trenucima osobne drame utješile su ga dvije os- obe: njegova supruga Hatidža i jedan pobožni stari kršćanin, Vereka sin Nevfelov. Vereka je bio jedan od rijetkih konvertita na kršćanstvo u Mekki i njenoj okolici.¹¹ Muhammeda, a.s., je njegovoj kući odvela njegova žena, a Verekina rodica Hatidža. Kao dobar poznavalac abraham- ske vjerske tradicije i uloge poslanika, odnosno proroka u njoj, Vereka je umirio Muhammeda, rekavši mu da je kroz iste trenutke u svom životu ranije prošao Musa/Mojsije. Tako je, eto, počela poslanička misija Muhammeda, a.s., susretom sa kršćaninom.

Pet ili šest godina kasnije, kada je položaj male zajednice muslimana u Mekki, koja još nije brojala ni stotinu vjernika, postao nepodnošljiv, islam je ponovo bio upućen na kršćane. Poslanik Muhammed odlučio je svoje najslabije sljedbe- nike, koje nije mogao zaštititi od torture njihovih sugrađana, poslati u Abesiniju, odnosno Etiopiju. Šaljući ih na daleki i neizvjesni put, kazao im je: „Ako odete u zemlju Abesinaca, naći ćete tamo kralja koji nikome ne čini nepravdu. To je zemlja iskrenosti...“.¹² Na koncu je broj muslimanskih iseljenika dostigao gotovo stotinu - oko osamde- set muškaraca i dvadesetak žena. Među njima je bila i Poslanikova kći Rukajja i njen muž, kasnije halifa Osman ibn Affan. Prijem na koji su mus-

limani naišli kod etiopskog kralja, negusa bio je - prema svim dostupnim nam izvorima - iz- vanredan. Sam kralj se stavio u zaštitu muslima- na, posebno nakon što su stanovnici bezbožne Mekke poslali delegaciju da ga nagovori da ih vrati odakle su i došli. Kršćansko-muslimanska saradnja koja je počela slanjem šesnaest ranih muslimana u Etiopiju potrajala je više od hiljadu godina. Muslimanski osvajači su redovno zaobi- lazili Etiopiju i od tamošnjih kršćana nisu tražili plaćanje uobičajenih poreza u muslimanskoj državi.

Među najvećim i najmoćnijim saveznicima Poslanika Muhammeda i ranih muslimana bila su dva idolopoklonika, dvojica amidža Po- slanika Muhammeda: Abbas i Ebu Talib. Jedan je na kraju prihvatio islam, a drugi nije nikada. No, to nije spriječilo Poslanika da Abbasa pov- ede sa sobom na vjerovatno najvažnije i ujedno tajne pregovore i dogovore svoga života, one s prvim obraćenicima iz grada Medine, u koju se spremao iseliti. Drugi mu je pružao podršku do posljednjeg daha, uključujući boravak sa musli- manima u izolaciji u brdima Mekke, u kojoj su teško propatili. Na koncu je u tim nehumanim uslovima i umro zajedno sa Poslanikovom ženom Hatidžom.¹³

U najtežoj godini svoje misije Mu- hammed je prošao kroz novo iskušenje koje će ga dovesti do još jednog kršćanina. Shvativši da nema više šta tražiti u rodnom gradu odlučio je pokušati u susjednom gradu Taifu. I umjesto sv- jetla na kraju tunela dočekale su ga kamenice. Dok je napuštao grad krvavih nogu, sklonio se u voćnjak/vinograd dvojice bogataša toga gra- da. Vidjevši ga ranjenog oni pozovu svoga roba Addasa, inače kršćanina, da mu odnese grožđa što je ovaj i učinio. Pri tome se Addas upus- tio u prijatan razgovor sa Poslanikom i ubrzo otkrio zajedničke elemente između islama i kršćanstva.¹⁴

13 Ta godina u historiji islama poznata je kao „Godina tuge“. No, da ovdje nije riječ o rodbinskim već o onim općim ljudskim vezama najbolje govori činjenica da je jedan drugi amidža Poslanika odabrao da bude njegov aktivni neprijatelj zbog čega je zaslužio da bude jedan od rijetkih imenom spomenutih osoba ne-poslanika u Kur'anu. Svakako u najcrnjem moguće kontekstu: „Neka propadne Ebu Leheb! I propao je“, kaže Kur'an.

14 Ramadan, 68-70.

11 Tariq Ramadan, *In the Footsteps of the Prophet*, New York, Oxford University Press, 2007, 30.

12 Ramadan, 59-62.

Kad je već napustio Taif i trebao se vratiti u Mekku, Muhammed a.s. je naišao na novu nevolju. Trebala mu je, savremenim rječnikom kazano, 'ulazna viza' za rodni grad. Niko mu je od nemuslimana nije želio dati, a muslimani to nisu mogli. I tada se pojavi idolopoklonik humanog srca Mu'ım ibn Adijj i sa svojim sinovima uzme u zaštitu Poslanika. Poslanik mu to nikad nije zaboravio. Dok je nakon svoje prve vojničke pobjede sa drugovima razgovarao o sudbini 70 zarobljenih neprijatelja iz Mekke, u jednom trenutku je rekao: „Da je Mu'ım živ i da mi se obratio s molbom da ih oslobodim, ja bih to učinio.“ Bili su to trenutci trijumfa, ali i krajnje potrebe kada bi mladoj muslimanskoj zajednici koju su dobrim dijelom činili izbjeglice iz Mekke itekako dobro došla otkupnina koju su bogati Mekkanci bili spremni platiti za svoje ljude.¹⁵ U takvim trenucima Muhammed je bio spreman zahvaliti idolopokloniku koji ga je jednom pomogao.

Već smo spomenuli da su tokom trinaest godina misije u Mekki Muhammed i njegove pristalice proživjeli teške trenutke. Bilo je mnogo patnje, zlostavljanja i ubijanja. Ipak, kada je prisiljen glađu jedan od lidera Mekke, Ebu Sufjan, zamolio Muhammeda da se pomoli Bogu da pošalje kišu, on je to bez oklijevanja učinio.¹⁶

I dok su u malom arabijskom gradu Mekki muslimani podnosili nevolje od svojih sugrađana, u Siriji su se vodile odlučujuće bitke između dvije tadašnje svjetske sile, Bizantije i Perzije. U tom iscrpljujućem ratu Perzijanci su jedno vrijeme bili uspješniji. Bio je to povod mekkanskim idolopoklonicima da provociraju i prijete muslimanima skorašnjim porazom kao što su i kršćani-Bizantijci bili poraženi od vatropoklonika-Perzijanaca. Kur'an je, međutim, uvjeravao muslimane da su zoroastrejci izvojevali pobjedu samo u jednoj bici i da će Bizantijci uskoro uzvratiti (30: 1-6). Muslimani su molili za tu pobjedu i kad su kršćani zaista pobijedili nekoliko godina kasnije, istinski su se radovali uspjehu zajednice koju su smatrali sebi bliskom, kako uostalom Kur'an i opisuje kršćane.¹⁷

15 Shafiq and Abu-Nimer, 54 (Buhari, Kitab al-Khumus, Poglavlje o oslobađanju robova..., hadis br. 3139).

16 Shafiq and Abu-Nimer, 65 (Buhari, 4547).

17 Shafiq i Abu-Nimer, 66-67; Kur'an, 5: 82.

Jedan od najsudbonosnijih događaja ukupne muslimanske historije je seoba prvih muslimana iz Mekke u Medinu. Među posljednjim su se iselili Poslanik a.s. i njegov najbolji prijatelj Ebu Bekr. Za ovaj događaj vezana su dva nama ovdje interesantna detalja. Naime, uprkos neprijateljstvu koju su mnogi stanovnici Mekke gajili prema Muhammedu, mnogi od njih su mu se obraćali da kod njega deponuju svoje vrijedne stvari, jer su u njega imali povjerenja. U vremenu bez banaka i njihovih trezora, takva osoba je značila mnogo. Kad je u strahu za svoj život odlučio krišom napustiti rodni grad pod okriljem noći, Poslanik je znao da ima još jednu obavezu prema onima koji su u njega gajili povjerenje. Iza sebe je ostavio amidžića Aliju da vrati povjerene mu stvari njihovim vlasnicima. Poruka ovog postupka je veoma jasna: pravo na imovinu je sveto makar se radilo o ljudima druge vjere i mogućim protivnicima.¹⁸

Drugi detalj koji nam je ovdje interesantan jeste Poslanikov vodič na ovom presudnom putovanju. Kako su već bili čuli za urotu mekkanske elite da se Muhammed mora ubiti po svaku cijenu prije nego napusti grad, on i njegov saputnik morali su se kretati neutabanim stazama. Da bi stigli do odredišta, neizostavno im je trebao dobar vodič. Našli su ga u jednom mekkanskom paganinu, Abdullahu sinu Urejkitovom. Razlika u vjeri nije smetala Poslaniku da svoju sudbinu i sudbinu svoje misije stavi u ruke čovjeka kome je vjerovao makar propovijedao da su njegova uvjerenja zabluda.¹⁹

U vremenu u kome je vjera uzimana mnogo ozbiljnije nego danas, pojava novog vjerskog pokreta privlačila je pažnju. Poslanikovo sjedište, Medina, tako je postala destinacija u koju su dolazile delegacije iz svih krajeva Arabije da se informiraju o novoj idejnoj i političkoj sili poluotoka. Jedna od tih delegacija bila je i kršćanska delegacija s juga, iz Nedžrana.²⁰ Na-

18 Ni to što je u strahu napuštao svoj grad samo zato što je imao drugačija uvjerenja Muhammed nije iskoristio kao izgovor da prisvoji tuđe. Radi skeptika postavimo hipotetičko pitanje: „A šta ako sve to zapravo nije historijski dokazano, pa ni tačno?“ Iako nema razloga da sumnjamo u autentičnost događaja, i pod tom pretpostavkom ova epizoda koju bilježe islamski izvori ima svoju vrijednost. Naime, njena odgojna poruka kasnijim generacijama muslimanima ostaje.

19 Shafiq i Abu-Nimer, 54.

20 Prema Tariku Ramadanu, koji se poziva na Ibn

kon nekoliko dana boravka u Poslanikovoj džamiji u Medini i rasprave sa Poslanikom Muhammedom i njegovim drugovima, delegacija je ostala čvrsta u svojoj vjeri. Prije nego su napustili grad, zatražili su da obave svoju molitvu u džamiji. Nekim drugovima Poslanika to se činilo neprihvatljivim. Tako nije mislio Poslanik koji je intervenirao i dozvolio delegaciji da obavi molitvu u njegovoj džamiji, drugom najsvetijem mjestu islama.²¹

Poslanik Muhammed je poštovao svako ljudsko biće bez obzira na vjeru. Kad je jednom prilikom iz poštovanja ustao jevrejskoj sahrani koja je bila u mimohodu, rečeno mu je da je to jevrejska sahrana na šta je on uzvratio: a zar nije ljudska duša?

Mogli bismo ovdje spomenuti i druge slučajeve interakcije i saradnje Poslanika sa nemuslimanima. One u kojima je davao i primao njihove poklone; odredio godišnju donaciju ugroženoj jevrejskoj porodici u Medini;²² meso zaklane žrtve dijelio komšijama Jevrejima; novac posuđivao od nemuslimana;²³ sklapao sporazume sa Jevrejima u Medini, politeistima na Hudejbiji i sa plemenom Benu Huza'a; angažirao nemuslimana Ibn Ebi Hadrada da izviđa i osmatra neprijateljsku vojsku plemena Sekif,²⁴ i tako dalje.

Poučeni od Poslanika, ni drugi se muslimani nisu ustručavali graditi odnose s nemuslimanima. Tako je Ummu Seleme, kasnije jedna od Poslanikovih žena, jednom prilikom na putu za Medinu sa svojim sinom bila rastavljena od svoga tadašnjeg muža. Osman b. Talha, nemusliman, ponudio se da je otprati na sigurno, što je ona prihvatila. Kasnije je Ummu Selema često spominjala tu priču i uvijek hvalila Osmanovu čestitost.²⁵

Hišama delegacija je brojala 14 osoba i desila se prije Bitke na Bedru ili između Bedra i Uhuda. Prema Shafiqu i Abu-Nimeru (Mubarekfuri, *Zapečaćeni džennetski napitak*, 411) delegacija je imala 60 članova i desila se u 9. godini po H. .

21 Ramadan, 114-17; Shafiq i Abu-Nimer, 70; (Ibn Hišam, *Es-Sire en-nebevije*, Bejrut: Dar u'l-džil, n.d., 2: 114).

22 Shafiq i Abu-Nimer, 55, prema Karadavi, *Halal i haram*, 5. poglavlje.

23 Buhari, Kitabu 'l-buju', 1963.

24 Shafiq i Abu-Nimer, 54.

25 Ramadan, 77.

Zahvaljujući prije svega ovom poslaničkom naslijeđu, muslimani u svijetu baštine dugu tradiciju suživota s drugima. Mnogo je muslimanskih zemalja sa značajnim nemuslimanskim manjinama, a oko jedne trećine muslimana žive kao vjerske manjine. Bosanski muslimani posebno žele i dalje razvijati tu tradiciju u ovoj zemlji sa svima koji to isto žele. Svojim komšijama želimo još jednom kazati da ova naša opredijeljenost nije rezultat političke pragme već dubokog uvjerenja da je svijet različitosti Božija volja.

Bosanski muslimani vjeruju da Bogu ne smeta bosanski vjerski pluralizam. Naprotiv, vjerujemo da nas dragi Bog ohrabruje da budemo dobre komšije i sugrađani: *"Bog vam ne priječi da dobro činite i pravedni budete prema onima koji ne ratuju protiv vas zbog vjere i koji vas iz domova vaših ne protjeruju. Allah, zaista, voli one koji su pravični...."* (Kur'an, 60: 8).

Mi razumijemo da dragi Bog hoće da nas naše razlike potaknu da se natječemo u dobru, a da će On konačnu presudu među nama donijeti, te stoga nema razloga da mi jedni drugima u vjeri presuđujemo. Za to jednostavno nemamo mandat: *"... A da je Allah htio, On bi vas sljedbenicima jedne vjere učinio, ali, On hoće da vas iskuša u onome što vam propisuje. Zato se natječite ko će više dobra učiniti. Allahu ćete se svi vratiti, pa će vas On o onome u čemu ste se razilazili obavijestiti."* (Kur'an, 5: 48).²⁶

Poslanik je imao intenzivnu interakciju s nemuslimanima.

Oni mu nisu bili samo neprijatelji već i saveznici, zaštitnici, štitenici, kreditori, sugrađani u zajedničkoj misiji uspostave pravde, vodiči na najvažnijem životnom putovanju itd. Jednoj kršćanskoj delegaciji dozvolio je da u njegovoj džamiji borave i svoje molitve obave.

²⁶ Autor se zahvaljuje vojnom muftiji na pozivu da učestvuje u radu seminara Oružanih snaga BiH održanom u Sarajevu 8. oktobra 2008. godine za koju priliku je ovaj rad i napisan.

Summary الموجز

DIALOGUE AMONG REVEALED RELIGIONS

الحوار بين الديانات السماوية

Ahmet Alibašić

أحمد عليباشيتش

This text begins with the assumption that for a successful inter-religious dialogue it is important to clearly define its content and to separate serious theological discussions about redemption from those of social pluralism. In this text dialogue is defined as a form of communication whose aim is to, through discourse and action, improve understanding and built bridges of cooperation among the adherents of different religions for the sake of peaceful coexistence, tolerance and mutual respect. Subsequently, its key elements are identified (civilized communication, plurality of conviction, getting to know each other, life in peace, mutual respect and tolerance and cooperation for the common good) and an attempt is made at finding a basis for each one of them in Islamic sources and „the Platform of the Islamic Community in Bosnia and Herzegovina for Dialogue“. Finally, numerous examples of cooperation by God's Prophet Muhammad s.a.w.s. with non-Muslims are presented.

ينطلق هذا المقال مشترطاً نجاح الحوار بين الأديان بتحديد مضمونه. ويفصل المناقشات العقديّة الصعبة حول النجاة عن تلك التي تبحث في التعددية الاجتماعيّة. ويعرّف الحوار في هذا المقال على أنه شكل من أشكال التواصل يهدف من خلال التخاطب والفعل إلى تحسين التفاهم وبناء جسور التعاون بين أتباع الديانات المختلفة. من أجل التعايش السلمي في جو من التسامح والاحترام المتبادل. ثم يتم تحديد عناصره الأساسية (التواصل المتحضّر، تعددية المعتقد، التعارف المتبادل، العيش في سلام، الاحترام المتبادل والتعايش، والتعاون على البر) ويحاول أن يجد لكل واحد من تلك العناصر مستنداً في المصادر الإسلاميّة وفي «منطلقات المشيخة الإسلاميّة في البوسنة والهرسك من أجل الحوار». وفي النهاية يقدم العديد من أمثلة تعاون رسول الله محمد صلى الله عليه وسلم مع غير المسلمين. الكلمات الرئيسيّة: الحوار بين الأديان، غير المسلمين، أهل الكتاب، التعددية، التسامح، السلام، منطلقات المشيخة الإسلاميّة في البوسنة والهرسك من أجل الحوار.

KEY WORDS: inter-religious dialogue, non-Muslims, ehlul-kitab, pluralism, tolerance, peace, the Platform of the Islamic Community for Dialogue